

מי הוא הבר-מינן?

„נוצות“ של חיים באר — הרומן המדובר ביותר בשנת תש”ם — הוא ספר בעל מסר אקטואלי, הנוגע בבעיות הקיום המהותיות ביותר שלנו, כחברה וכאומה

מאת רעיה הרן

האם „נוצות“ הוא סיפור של מועקה של צעיר שנפגש עם המות במלחמת ישראל, או שמא הוא סיפור שמצב־הדברים בישראל משמש לו רק תפאורה ואילו המועקה היא הרבה יותר עמוקה ואינה אלא יאוש גמור? אילו נכתב „נוצות“ בזמן אחר, האם היינו תולים במשל זה נמשל אחר? על העטיפה כתוב, שהספר דן ב„פרשת ידידות קסומה בין ילד בעל עין בוחנת ולב רגיש ובין אוטופיסט (לדר) המבקש לגאול את העולם... ספר שרקעו ירושלים של שנות החמישים וסופו על גדות האגם המר בימי מלחמת „יום הכיפורים“. נכון, יש ב„נוצות“ כל זה, אבל יש בו עוד: תיאור נוסד טלגי של השכונות החרדיות בירושלים והצצה לפול־קלור המשפחתי שהוא עולמם של בני הישוב הישן; צער על אידיאליים שהפוליטיקה מסאבת אותם ועל חלומות ושאיפות שאינם בני הגשמה; קינה על גורלו של האדם בכלל, שהמות שולט בכל מעשיו, האדם שיסודו מעפר וסופו לעפר ושחיוו הם הבל. רישימו היחיד של האדם בעולם הן השריטות שהוא שורט בעורו של דרקון הזמן, בדמות ימים וחודשים ושנים. עם זאת, כתוב הספר באירוניה המופנית כלפי הכול, וכלפי כולם. והאירוניה מאפשרת לקורא להתגבר על הניהיליזם המוחלט של הספר.

בעולם גיהיליסטי כזה אין מקום ואין קיום ל־אידיאליים. כל האידיאולוגיות סופן להסתאב ולאכזב. נדמה לי שמעבר לטענה שכל האידיאליים באשר הם אידיאליים אין סופם להתגשם, עוסק כאן חיים באר במות אידיאה קרובה אליו ומות ההתחייבות הרגשית שלו כלפי אידיאה זו. „פרשת ידידותי עם לדר“, הוא כותב, „שלאורה נסתם עליה הגולל אי־או במחצית השניה של שנות החמישים, שבה וניעורה לכהרף־עין בשלהי מלחמת יום הכיפורים, שהד דירדרו הבלתי נמנע של הרעם הבא אחריו, מלווה את הדברים מראשיתם ועד אחריתם“.

ואם גם נאמר שהמדינה הלינקיאנית (שלדר הוא נושא דברת) איננה בבואה מדויקת של הציונות ומדינת היהודים הרי שברובד הסמוי ישנם הרבה קווים שמוליכים מזו אל זו: הזמן ההיסטורי של הסיפור הוא שנות ה־50 עד סוף 1973. הזמן האמיתי של המאורעות מתחיל בתקופה שבו נרקם החלום הציוני, עובר את כל תולדות הציונות עד זמננו אנו. ברובד הריאליסטי מדינת ישראל היא ברוטאלית ולא סימפאטית. בתחום האליגוריה הציונות היא לכל היותר חלום באספמיה, חלום בין שאר חלונות, ו־למעשה בדיחה בלתי מוצלחת.

לדעת, יש בספר קישורים אנאלוגיים, המגלים הפיפה בין שתי המדינות, הלינקיאנית והיהודית. אך מקוצר המצע לא אוכל אלא להעביר כמה קווים המוליכים מן האחת אל השניה מראשיתה ועד ל־מותה: הוסר ביטוי עצמי והיקוי דרכי הגויים; שאיפה לכוה ולסמלים חיצוניים. אגירת נשק, מחד תרת; פערים אידיאולוגיים ומריבות אישיות שהן פלגים השינים אינם מצליחים לגשר מעליהם; ה־אידיאה מיובאת, היא תורתו של יהודי מתבולל, שביטו עמד בוינה; פניה לאישיות דגולה בחו־ל להיות נשיא המדינה; השנור; האסון ביום ש־אישרי השילומים מגרמניה; הסתאבות ומות.

אין הציונות מנוצחת מבחוז. היא מתפוררת מכפנים ומאבדת עצמה לדעת. לא רק שהמכשולים הפנימיים והחיצוניים שניצבו בפני הציונות היו למעלה מכוחותיה, אלא שבהיותה חלום ושאיפה אנושית נהרץ גורלה ממהותה היא והיא היתה חסרת הוחלת מראש. מלחמת השיחורר שמה קץ לחלומות הרומנטיים לסובלנות הדתית וטינפה את כל היפה. מלחמת ששת הימים והמאורע של איחוד ירושלים הם פתח להילות קברים בהר הזיתים. „חבורות חבו־הית“ התגודדו בני אדם מסביב לקברים שעל המדרון ובצד הדרך הוורדת ליריהו־.

במלחמת יום הכיפורים שולטים שוב רק המות והקברים. „כל חודש המלחמה צשיתי בנגב המערבי בבית הקברות הצבאי הארעי שליד קיבוץ בארי ישם הבאנו לקבורה את חללי הקרבות. בכל שעות היום והלילה היו עולות משאיות עמוסות מן הדרום ואנחני היינו הופרים שורות ארוכות של קברים באדמת הלס“.

גם לבני היישוב הישן בירושלים חלומות וגם הם עוסקים במרידות אוטופיסטיות. אבל אלה הם חלומות בתחום הדת ואוטופיות דתיות לימות המשיח (הערבות, חלזון התכלת, הזמן) וגם שעשועים בתחום המות והקברים. גם חלומותיהם, ככל החלומות, נידונים לשלזון. אך כשלונותיהם כחלומותיהם אינם

גרנדיוזיים — הם סתם נמחקים ונמתים. הערבות נרקבות, החלונות נורקים ואילו היהס המפואר שצייר הדוד צדוק בנואש נמחה בסופת הגשמים. רק שעשועי המות והקברים קיימים ור־ אליה מעודד את אם המספר בהיותם על הר הזיתים בסגנון הנביא: „מנעי קולך מבכי, מיין ליבע פריינד, כי יש שכר לפעולתו של בעלך (בעניין הקברים) נאום אדושם“. האוטו־פיות החברתיות לתיקון האדם והחברה לא צמחו על קרקע היישוב הישן, הן הובאו מבחוץ: על־ידי אלה שמקרוב באו, או על־ידי בן בנו של בן היישוב הישן, שיצא משום מה לוינה והביא משם את הרעיון המטורף.

בני היישוב הישן יודעים שדרכם נסתתמה. אליהו (ר־ אליה ריקלין) אינו מבשרו של המשיח, אלא מבשרו של המות וראש לקברנים והנאתו הגדולה היא לקבור, „ב,מוצאי שבת, בליל קיץ, כשהלבנה במלוואה והנפטר קל כנוצה, אין לך הנאה גדולה מלרדת לבית־העלמין“ ציחק ריקלין. והדוד צדוק, העומד בין שני העולמות לוקח את המספר לטיוול

חיים באר

בשכונות הספר הירושלמיות ואומר: „עכשיו אנחנו אצל הקצה של ישראל... מקום שגבול ישראל כלה, כי לכל דבר יש קץ וסוף“ (עמ' 215). האם כך הוא מעביר למספר את תחושת הסוף? הצעירים בני היישוב הישן (מינץ) ואלה שהתחנכו בבתי הספר של ה־יישוב הציוני החדש — המספר וחברו הטוב חיים רכלבסקי (חיים באר?), שהם חיילים בצה״ל — אלה ואלה עיוסקים הוא המות. בימי מלחמת יום הכיפורים הם אינם נלחמים, הם קוברים. הם צמודים לחדר המתים ומאחרים גוויות ליד תעלת סיאץ. שם הם גם עדים למותו חסר הפשר של הנער השהרהר, יפה התלתלים ועצום העפעפים, בנו של מרדכי לדר, החולם הגדול. ושם, במקום ש־קל ישראל“ נדם ואת גלי צה״ל מארישה העברית העילגת של רדיו קהיר, שם רוצה גם המספר לצעוד לקראת הסב, בן היישוב הישן, והנכד, חייל צה״ל, ששניהם כבר בין המתים. האם כרוב חלומותיהם של בני־האדם נעוץ גם הסיפור של הציונות במות?

יש בספר תיאור יחיד של משפחה צעירה תמי־פסת את מקומו של לדר המת. זוהי משפחה טובת לב וימיומית שאין לה זיקה לחלומות ולאידיאליזם. שמות הילדים במשפחה זו הם „עמיהו“ ו„עמיקם“. עמיהו ועמיקם משהקים במשהקי מלהמה ישירים: „הנדס אפי, ערבי מתורבן!“ האם זהו קיומנו? השם „נוצות“ הוא בעל קונוטאציות מיוחדות, למראית עין הנוצות מגביחות עוץ למעשה נפילתן היא בלתי נמנעת. „נוצות“ ברבים כולל את כל החלומות. החלומות של המצפים לישועה מן השמים ולמשיח והחלומות של אלה שלקחו את גורלם בידם ורצו לקרב את הקץ. כל החלומות כולם הם חסרי תוחלת.